

VAN LEUGENBANKJE NAAR

Hangouderen geven geen overlast

LIA VAN DOORN, MATTHIJS UYTERLINDE EN KEES PENNINX

Plotseling leek er een paar jaar geleden een nieuw maatschappelijk probleem te zijn: hangouderen. Ze zouden hinderlijk met hun rollators rondhangen in winkelcentra en vrouwen beschimpen. Hoe erg is het nou? Onderzoekers gingen kijken en spraken met hangouderen en hun omgeving. 'In het buurthuis zijn we bang dat ze aan onze vrijheid komen.'

Vrijwel ieder dorp heeft van oudsher een 'leugenbankje' waar een groepje ouderen – meestal mannen – zijn dagen slijt in het gezelschap van gelijkgestemden. Sinds enige tijd lijken deze onschuldige oudjes echter spanning en conflicten te veroorzaken, want de media berichtten de afgelopen jaren met regelmaat over problemen met hangouderen. In een winkelcentrum in Oude Pekela werd in 2005 een samenscholingsverbod voor ouderen afgekondigd omdat ze vervelende opmerkingen zouden maken naar het winkelende publiek. De ouderen zochten hun heil elders, maar dat leidde tot aanvaringen met de lokale hangjeugd. In Almere ontzegde de franchisehouder van de McDonald's een groep ouderen de toegang tot zijn etablissement omdat ze er urenlang teerden op één kopje koffie. De ouderen voelden zich verstoten en klaagden over een gebrek aan geschikte voorzieningen.

De vraag is of deze incidenten op zichzelf staan, of dat we te maken hebben met een nieuwe, zorgwekkende ontwikkeling. Is er werkelijk sprake van overlast? En hoe ervaren ouderen die veel buiten verblijven dit zelf? Is er sprake van eenzaamheid? Moet het welzijnswerk in actie komen? Kortom: is hier sprake van een maatschappelijk probleem? Om antwoord te krijgen op die vragen, analyseerden we de berichtgeving in de media, deden we internetsearches en hielden we telefonische interviews. Daarna gingen we uitvoerig in gesprek met de veroorzakers van alle commotie, de ouderen zelf. We spraken met hen en met omstanders op vijf onderzoeklocaties: in Dokkum, Zevenbergen, Rijswijk, de Utrechtse wijk Ondiep en de Arnhemse wijk Presikhaaf. Op deze vijf ontmoetingsplekken komen vrijwel elke dag ouderen bij elkaar, meestal op vaste tijdstippen in de

middag of aan het begin van de avond. De groepen bestaan uit een harde kern van drie tot zes vaste 'hangers' en een aantal onregelmatige bezoekers die zich hierbij aansluiten. Op de drukste momenten komen er ongeveer tien tot vijftien ouderen bij elkaar, en soms nog meer. De ouderen ontmoeten elkaar op levendige plaatsen: op dorpspleinen, in winkelstraten, bij bruggen en sluizen of in parken. Hier valt veel te zien. Ze stellen zich zo op dat ze goed om zich heen kunnen kijken en oogcontact kunnen maken, ze zitten bij voorkeur in een halve cirkel. Vaak is er maar één bank en zijn er te weinig zitplaatsen. Ouderen zonder zitplekje gebruiken hun bagagedrager, het zadel van hun brommer of scooter of de scootmobiel als zitplaats. De ouderen leveren graag commentaar op de gebeurtenissen om hen heen en ze maken opmerkingen tegen voorbijgangers, vooral tegen vrouwen en meisjes. Op de

OPENLUCHT SOCIËTEIT

Op de ontmoetingsplekken kunnen ouderen hun oude vertrouwde levensstijl voortzetten

Illustratie: Paul van der Woude / AARGH! ontwerpers

onderzoeklocaties die wij bezochten, namen de passanten nauwelijks aanstoot aan de ouderen. Integendeel: ze keken en lachten naar hen, groetten of maakten een praatje. Er was over en weer veel contact.

Ouderen noemen hun ontmoetingsplek zelf geen 'hangplek'. Dat vinden ze een denigrerende term die negatieve associaties oproept met hangjongeren en met overlast. Ze spreken liever over 'het leugenbankje' of, met de nodige zelfspot, over 'de ouwelullenbank'.

Verlies

De ouderen bij de ontmoetingsplekken die wij bezochten, variëren in de leeftijd van zestig tot ver in de tachtig en het zijn vrijwel uitsluitend mannen. De meesten hebben een sterke lokale binding: ze zijn geboren en getogen in de buurt en wonen vlak bij de ontmoetingsplek. Ze kennen de andere ouderen die ze op die plek

ontmoeten vaak nog van vroeger, van school of werk of via clubs en verenigingen. Het zijn actieve ouderen, ze wekken ook niet de indruk dat ze sociaal geïsoleerd zijn. De meesten zijn getrouwd, hebben kinderen en kleinkinderen en zijn lid van verenigingen, zoals de vis- of kaartclub, de koersbal- of de duivenmelkersvereniging. Wel hebben ze vrijwel

We vonden bijzonder weinig terug van alle gemelde vormen van overlast

allemaal gezondheidsproblemen. Ze zijn minder mobiel en de meesten bewegen zich voort met behulp van krukken, rollators of scootmobielen. Een andere overeenkomst van de ouderen is dat ze in het verleden vergelijkbare beroepen uitoefenden. Ze werkten onder andere als chauffeur op een taxi, bus of vracht-

wagen, als zeeman op de grote vaart of als lasser, tegelzetter of betonvlechter. De ouderen typeren dit als 'vrije beroepen'. Ze werkten ook veel in de buitenlucht en met 'de jongens onder elkaar'. Op basis van hun beroepen kunnen we de ouderen indelen bij de arbeidersklasse en de lagere middenklassenmilieus.

Veel ouderen blijken naar de ontmoetingsplekken te zijn gegaan na 'verlieservaringen'. Vanwege hun verslechterende gezondheid konden veel ouderen hun oude bezigheden en hobby's, zoals duiven houden of in een volkstuin werken, niet meer uitoefenen. Daardoor verloren ze ook de daarmee samenvallende zingeving en sociale contacten. Ze moesten noodgedwongen andere bezigheden zoeken die wel binnen hun fysieke mogelijkheden lagen. Voor anderen vormde de ziekte of het overlijden van hun vrouw de reden om buitenshuis aanspraak en afleiding

te zoeken. De manier waarop de ouderen zich bij de groep aansluiten, voltrekt zich sluipenderwijs. Co, een 87-jarige man uit Rijswijk, verwoordt dit als volgt: 'In het begin was het zo van "ik maak een ommetje hiernaartoe", en dan zie je die mannen staan, allemaal bekenden. Ze zeggen je gedag, je blijft 's een keer staan, een praatje maken. En daarna nog een keer en nog eens. En van lieverlee kom je d'r bij.'

Op de ontmoetingsplekken kunnen ouderen hun oude vertrouwde levensstijl voortzetten. Net als bij het uitoefenen van hun beroepen kunnen ze in de buitenlucht zijn, onder de mensen en met 'de jongens onder elkaar'. Ze kunnen er gelijkgestemden ontmoeten, vinden gezelligheid, plezier en onderlinge steun. Voor enkele ouderen is het vanzelfsprekend om op hun oude dag naar een ontmoetingsplek te gaan. Daarmee zetten ze een oude traditie voort. Zo treedt één oudere in de voetsporen van zijn vader die vroeger ook al naar dezelfde plek ging. Een andere oudere ontmoette in zijn jeugd al leeftijdsgenoten op straat: hij was een hangjongere en zet die gewoonte nu voort met oudere leeftijdsgenoten.

Optimale oplossing

Het veldonderzoek wijst uit dat de ontmoetingsplekken voor deze ouderen niet beschouwd moeten worden als een noodoplossing omdat ze nergens anders naartoe kunnen. Het is juist een tamelijk optimale oplossing. De ouderen kiezen bewust voor deze vorm van vrijetijdsbesteding. Als er bij sommigen van hen al sprake is van eenzaamheid, verveling of gebrek aan zingeving, dan voorzien de ontmoetingsplekken juist in deze behoeften.

De meesten blijken ook op de hoogte te zijn van het aanbod van het welzijnswerk, van buurthuizen en activiteitscentra in de omgeving. Maar ze maken daar geen gebruik van omdat ze zich daar te veel moeten aanpassen. Als 'vrije jongens' willen ze zich niet onderwerpen aan de huisregels in buurthuizen of activiteitscentra. Ze mogen daar niet roken, niet vloeken en geen 'schuine moppen' vertellen. De ouderen laten zich niet inperken en geven de voorkeur aan het minder gereguleerde domein van de ontmoetingsplek. Of zoals Piet, een 71-jarige man uit Ondiep in Utrecht, het formuleert: 'Ik ga niet naar dat buurthuis.

Van buurthuizen maken ze geen gebruik omdat ze zich daar te veel moeten aanpassen

Ik kan niet tegen de regeltjes. Dat hebben de anderen ook: ze zijn bang dat ze daar aan hun vrijheid komen.' Op basis van onze praktijkverkenning concluderen we dat er geen taak ligt voor het welzijnswerk om deze groep op te vangen of te activeren. De zelf georganiseerde 'openluchtsociëteit', zoals een van de ouderen het noemde, voorziet al genoeg in hun behoeften.

We vonden ook bijzonder weinig terug van alle gemelde vormen van overlast. De hangouderen van vandaag doen niets anders dan de oude mannetjes die elkaar voorheen op het leugenbankje in het park, bij de ophaalbrug of in de haven sterke verhalen vertelden. Soms is er sprake van lichte spanningen. Enkele van de geïnterviewde omstanders klaagden dat de ouderen luidruchtig zijn (ze hebben gehoorproblemen en spreken luid), dat ze de doorgang blokkeren met hun

looprekken of dat ze te hard rijden met hun scootmobiel. Maar de ouderen zijn zich er terdege van bewust dat ze zich fatsoenlijk moeten gedragen om zich te kunnen handhaven in de publieke ruimte. De groepen kennen dan ook verschillende, deels impliciete sociale codes en gedragsregels. Alcoholgebruik is veelal taboe en ook het maken van opmerkingen naar (met name vrouwelijke) passanten houdt men zo veel mogelijk binnen de perken. Volgens de meeste omstanders hebben de hangouderen ook vooral een toegevoegde waarde in het straatbeeld. Hun aanwezigheid zorgt voor sociale controle en levendigheid. Ze dragen bij

aan de publieke familiariteit (Blokland 2006). Zo wijzen de ouderen, als kenners van hun stad, dorp of wijk, bezoekers de weg: 'We zijn soms net de VVV.'

Assertieve generatie

Hoewel hangouderen dus niet synoniem mogen worden gesteld met problemen en overlast, concluderen wij ook dat het verschijnsel daarmee niet van tafel mag worden geveegd. In een vergrijzende samenleving met steeds meer ouderen die geen genoeg meer nemen met een verblijf achter de geraniums, zal dit fenomeen naar verwachting verder toenemen. In een poging de schaal van het verschijnsel te beschrijven, hebben we de kleine, alledaagse leugenbank als uitgangspunt genomen. Door onze eigen observaties te verbinden met statistieken van het CBS komen we tot een ruwe schatting van 70.000 tot 90.000 ouderen in Nederland die regelmatig in gezelschap van leeftijdsgenoten hun tijd doorbrengen in de publieke ruimte.

Nu al is zichtbaar dat de groepen groter worden – op mooie dagen is een groeps-

grootte van tien tot twintig personen geen uitzondering meer. Ook lijken we te maken te hebben met een meer assertieve generatie ouderen die minder geneigd is zich terug te trekken uit de publieke ruimte. Het is dan ook goed denkbaar dat dit in de toekomst opnieuw leidt tot spanning en conflict – temeer omdat aantrekkelijke publieke ruimten relatief schaars zijn en de ouderen elkaar het liefst ontmoeten op plekken waar sprake is van levendigheid en diversiteit. Plekken dus waar anderen hun boodschappen doen, op terrassen zitten of naar hun werk gaan; plekken waar soms ook groepen jongeren elkaar ontmoeten.

Bovendien bestaat onder de geïnterviewde ouderen veel onvrede over de kwaliteit van de openbare ruimte. Veel pleinen, parken en winkelcentra zijn niet geschikt om elkaar te ontmoeten. Met hun scootmobiel, rollator, wandelstok of rolstoel stuiten ze op obstakels in de openbare ruimte, zoals stoepranden en drempels, losliggende stoeptegels en hindernissen zoals reclame-uitingen van denstanders. Iedere ambtenaar en ontwerper die zich bezighoudt met de inrichting van de openbare ruimte zou daarom eens met een scootmobiel over de pittoreske kinderkopjes in de binnenstad moeten rijden, waar veel gemeentebesturen vanuit esthetisch en toeristisch oogpunt zo dol op zijn. Ook het gebruikscomfort van de ontmoetingsplekken is in de ogen van veel ouderen ondermaats. Er zijn vaak te weinig bankjes, en de bankjes die er staan hebben een lage zit, geen rugleuning of zijn gemaakt van kille materialen zoals beton of staal. Het onderhoud laat nogal eens te wensen over en regelmatig zijn ze verzakt. Bovendien zijn ze vaak ongelukkig geplaatst:

ze staan op plekken die geen beschutting bieden tegen weer en wind, ze staan op onveilige plekken of ze kijken niet uit op de reuring die de ouderen graag opzoeken.

Veel belangrijker dan hangplekken creëren is het om te investeren in de kwaliteit van de publieke ruimte

Foto: Jan Craane / DNB

Geen hangplekken maken

Hoewel de hangplekken in veel gevallen dus tekortschieten, bepleiten wij nadrukkelijk niet om ontmoetingsplekken te realiseren die exclusief op ouderen zijn toegesneden. De meest gewaardeerde ontmoetingsplekken zijn ongereguleerd; ouderen treffen elkaar het liefst op plekken die levendig zijn en die voor iedereen toegankelijk zijn.

Elkaar ontmoeten in de buitenruimte is voor hen een bewijs dat ze er nog bij horen, dat ze midden in de samenleving staan en nog niet zijn verbannen naar de zijlijn. Hangplekken speciaal voor ouderen kunnen daarentegen een stigmatiserende werking hebben, niet alleen voor de ouderen zelf.

Veel belangrijker is het om te investeren in de kwaliteit van de publieke ruimte, want op dat punt is in Nederland nog een wereld te winnen. Meer veiligheid, betere toegankelijkheid en hoogwaardige ontmoetingspunten zijn de wensen van de

hangouderen met wie wij spraken. Investeren in verblijfskwaliteit, toegankelijkheid en goed beheer van de publieke ruimte komen niet alleen hangouderen ten goede. Ook mindervaliden, ouders van jonge kinderen (kinderwagens)

hebben vaak moeite om zich in de publieke ruimte te bewegen (Verdonk en Koperen 2007). Zij hebben in grote lijnen dezelfde wensen en zijn dus evenzeer gebaat bij een hoogwaardig verblijfsklimaat. Ons onderzoek laat zien dat de informele steun die ouderen op de ontmoetingsplekken aan elkaar geven, wezenlijk bijdraagt aan hun welzijn, hetgeen een preventieve werking heeft. Het faciliteren en reguleren van het verschijnsel hangouderen sluit daarmee uitstekend aan bij de doelstellingen van de Wmo.

Lia van Doorn is lector Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening bij de Hogeschool Utrecht. Matthijs Uytterlinde en Kees Penninx zijn als senior adviseurs werkzaam bij MOVISIE.

Literatuur

- Blokland, T., *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Den Haag: Dr. Gradus Hendrik-stichting, 2006
- Verdonk, I. en M. Koperen, *Gezonde wijk. Ideeën voor de inrichting en uitrusting van een gezonde wijk*. Utrecht: NIGZ, 2007

Lia van Doorn, Matthijs Uytterlinde en Kees Penninx, *De openluchtsociëteit. Hangouderen en de kwaliteit van de publieke ruimte*. Utrecht: MOVISIE, 2008. Het rapport is te downloaden van www.movisie.nl of te bestellen bij Annuska Exel, a.exel@movisie.nl.